

Etnomusiqişünas-alim Bayram Hüseynlinin elmi yaradıcılığında Azərbaycan xalq rəqsi mövzusu

Səbinə Əliyeva

Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universitetinin "Musiqi sənəti" fakültəsinin II kurs magistr tələbəsi
E-mail: sabina_ibrahimova87@mail.ru

XX əsrdə Azərbaycan xalq rəqsi mövzusunda bir çox görkəmli musiqişünas-alimlərimiz mürciət etmişlər. Rəqslərin toplanılması, nota köçürülməsi, klassifikasiyası, melodik və ritmik təhlillər əsasında öyrənilməsi bu günə qədər musiqişünaslarımızın maraq dairəsindədir. Yeni dövrdə də Azərbaycan rəqs musiqisi istiqamətində bir çox kitablar nəşr olunmasına baxmayaraq, mövzunun öyrənilməsində Bayram Hüseynlinin elmi yaradıcılığı əsas mənbələrdən biri olaraq qalır.

Professor, etnomusiqişünas Hüseynli Bayram Xəlil oğlu (1923–1992) XX əsrin görkəmli alimi, musiqişünası V.Belyayev məktəbinin parlaq nümayəndələrindən biri olaraq, onun metodoloji prinsiplərini davam etdirib. B.X.Hüseynli Azərbaycan musiqi elmində xalq rəqs musiqisi ilə bağlı ilk fundamental tədqiqat işinin müəllifidir. O, 1959–1962-ci illərdə Azərbaycan EA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun aspiranturasında namizədlük işi üzərində çalışıb, 1966-cı ildə "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək, sənətdənlik namizədi elmi dərəcəsi alıb.

1984-cü ildə B.Hüseynli tərəfindən "Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığı" kursu üçün tərtib olunan proqram, bibliografiya və notografiya kitabçasında müəllifin həmin dövrə qədər yaratdığı bütün əsərlərin siyahısı verilib. Bu proqramın müxtəlif bölmələrində onun 41 elmi işinin adı qeyd olunub. B.Hüseynlinin yaradıcılığında Azərbaycan xalq rəqsi mövzusu əsas xətt idi və bu mövzu istiqamətində onun fəaliyyəti çox genişdir. Alimin həmin sahədə gördüyü işlərin nəticələrini qeyd edək:

- 1) Bir neçə xalq məcmuəsinin redaktoru və şərhlərin müəllifi olub.
- 2) "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" mövzusunda namizədlük dissertasiyasını müdafiə edib (1).
- 3) İki dəftərdən ibarət "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" məcmuəsi nəşr olunub. Məcmuənin birinci dəftərinə (1965) 25 yallı nümunəsi və toy-mərasim məhənləri daxildir. İkinci dəftər (1966) Halay nümunələrindən ibarətdir.
- 4) Azərbaycan xalq rəqsi mövzusunda aid elmi məqalələr, konfrans

məruzələri (Bakı, Moskva şəhərlərində), metodiki işlərin müəllifidir.

XX əsrin 60-cı illərində B.Hüseynlinin elmi publikasiyaları yalnız Azərbaycan xalq rəqslərinin tədqiqinə həsr olunmuşdu. Bu mövzu ilə bağlı rus və Azərbaycan dillərində monoqrafiyalar, bir sıra dərs vəsaitləri, elmi və elmi-metodik məqalələri nəşr edilib. Onların sırasında: "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin forma və janrı" (2), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" (3), "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" (tədqiqat).1-ci dəftər ("Yallı") (4), "Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları" (tədqiqat). 2-ci dəftər ("Halay") (5), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" (6), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr klassifikasiyası" (7).

XX əsrin 70-ci illərində B.Hüseynlinin bir çox elmi işləri Bakı, Moskva və Alma-Ata şəhərlərində işıq üzü görüb. Bunların arasında rəqs mövzusunda həsr olunmuş işlər üstünlük təşkil edir: "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr təsnifatının sosial-tarixi əsaslandırılması məsələsi", "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr təsnifatının prinsipləri" (tarixi-sosiooloji əsaslara görə)(8), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janr təsnifatının sosial-tarixi əsaslandırılması" (9) və "Müasir Azərbaycan xalq musiqisi yaradıcılığı" (10).

XX əsrin 80-ci illərində B. Hüseynlinin nəşr olunmuş elmi əsərlərindən "Azərbaycan xalq instrumental rəqs musiqisi" (11) öçerkini qeyd edə bilərik.

- 5) Tədris proqramlarının tərtibatçısıdır.
- 1970-ci ildən ömrünün sonuna kimi o, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının "Xalq musiqisinin tarixi və nəzəriyyəsi" kafedrasında elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərmiş. 1976-cı ildə kafedranın dosenti, 1991-ci ildə isə professoru seçilib. Həmin dövrdə bir çox metodik tövsiyələr və proqramlar tərtib edib. Uzun illər konservatoriyada "Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığı" fənnindən dərs deyib və dərsləklər üçün "Azərbaycan rəqs musiqisi" bölməsini işləyib. (12)

6) XX əsrin 70-ci illərində xalq ifaçılarının M.Mağomayev adına Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasında keçirilmiş etnokonsertlərinin təşkilatçısı;

7) XX əsrin 70-ci illərində elmi ekspedisiyaların rəhbəri olub. B.X.Hüseynli uzun müddət Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının "Xalq musiqisi kabinetini"na başçılıq edib. Xalq musiqisi nümunələrinin toplanması, sənədləşdirilməsi, yazıya alınması sahəsində mühüm xidmətlər göstərmiş. Elmi yaradıcılığında xalq rəqs musiqisinin araşdırılmasına böyük diqqət yetirib, yallı, halay kimi rəqs janrlarına aid nümunələri toplayaraq, sistemləşdirib, xalq rəqslərinin təsnifatını verib.

1972–1973-cü illərdə Şəki, Zaqatala, Balakən rayonlarına ekspse-

disiyaların rəhbəri kimi böyük uğurlara imza atıb. Ekspedisiyaların nəticələri bir çox elmi məqalələrdə və məruzələrdə əks olunub. "Müasir Azərbaycan xalq musiqi yaradıcılığının növləri" (13), "Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin janrlı təsnifatının prinsipləri (tarixi-sosiooloji əsaslara görə)" (14) məqalələri bu qəbildəndir.

8) Bayram müəlliminin bəstəkarlıq fəaliyyəti də var və bu sahədə də xalq rəqslərini diqqət mərkəzində saxlayıb. Belə ki, o, 1970-ci ildə Azərbaycan xalq çalğı alətləri orkestri üçün 10 Azərbaycan xalq rəqs melodiyasının işləmələrini yazıb (əlyazma şəklindədir, S.Mümtaz adına Azərbaycan Respublikasının Ədəbiyyat və İncəsənət Arxivində saxlanılır. Fond № 134).

9) B.Hüseynli 1972-ci ildən SSRİ Bəstəkarlar İttifaqı Xalq musiqisi komissiyasının daimi üzvü, 1980-ci ildən Beynəlxalq folklor festivalları Sovet Komitəsinin YUNESKO tərəfindən təsdiqlənmiş fəxri üzvü məqamına yüksəlib. Bir neçə dəfə Moskva şəhərində keçirilən musiqişünaslıq müsabiqələrində münəfiq kimi iştirak edib. "Rəduqa" ("Göy qurşağı") folklor musiqisi üzrə beynəlxalq festivalın münəfiqlər heyətində təmsil olunub.

10) "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" mövzusu istiqamətində onun rəhbərliyi altında çoxsaylı diplom işləri yazılıb: S.Əlizadənin "Naxçıvan yallıları" (1971), D.Məmmədovanın "Azərbaycan lirik xalq rəqs melodiyalarında formaların bəzi xüsusiyyətləri" (1972) və başqaları.

Ədəbiyyat:

1. Musiqişünas A.Abduləliyev "Bayram Hüseynli – alim, pedaqoq, bəstəkar" məqaləsində adı çəkilən dissertasiyanın quruluşu və məzmunu təhlil olunub.
2. "Материалы сессии, посвященной итогам археологических и этнографических исследований 1964 г. в СССР". Изд. АН Азерб. ССР, Баку, 1965.
3. Биб-на АН Азерб. ССР, Баку, 1965.
4. Азәрнəşр, Баки, 1965.
5. Азәрнəşр, Баки, 1966.
6. (автореф., дисс. на соиск.учен. степ. канд. искусствoved.). Баку, 1966.
7. "Искусство Азербайджана", т. XII, изд. АН Азерб. ССР, Баку, 1968.

Резюме

Автор статьи рассматривает разные аспекты научно-исследовательской работы профессора, учёного-этномузыковеда Байрама Гусейнли "Народная танцевальная музыка Азербайджана".

Ключевые слова: этномузыколог, Байрам Гусейнли, народная танцевальная музыка, нотные записи, научные статьи, доклады конференций, методические работы, научный руководитель.

Azərbaycan xalq rəqs musiqisinin öyrənilməsi tarixində iki klassik klassifikasiya var. Biri – Əməkdar İncəsənət xadimi, professor Məmməd Saleh İsmayilova məxsusdur, rəqslərin temp xüsusiyyətlərinə əsaslanır; o biri isə rəqslərin mövzularına görə – Bayram Hüseynlinin klassifikasiyasıdır.

Bayram Hüseynli Azərbaycan xalq rəqs musiqisini mövzularına görə böyük janr qruplarına bölüb: 1) əmək rəqsləri; 2) ənənəvi mərasim rəqsləri; 3) ailə və məişət rəqsləri; 4) hərbi, idman və oyun rəqsləri; 5) kütləvi xorovod (yallı) rəqsləri.

Bayram Hüseynlinin rəqs musiqisi sahəsindəki tədqiqat işlərinin bir çox davamçıları olub. Onlardan biri Əhməd İsmazadədir. O, yallı melodiyalarının klassifikasiyasını yaradarkən, rəqsləri mövzularına görə 6 növə ayırmışdır.

Bayram Hüseynlinin elmi işlərində bir çox istisna, klassifikasiyasına daxil olmayan rəqs nümunələri də göstərilir. Bununla da Azərbaycan rəqs musiqisinin müasir elmi folklorşünaslığın vacib tədqiq obyektinə olması vurğulanır.

Bayram Hüseynlinin "Azərbaycan xalq rəqs musiqisi" mövzusunda gördüyü işlər, apardığı tədqiqatlar müxtəlifdir və görkəmli etnomusiqişünas ömrü boyu bu sahəni alim, pedaqoq, bəstəkar kimi öyrənərək, dərinləşdirib, təbliğ edib. ♦

8. "Ученые записки АГК", сер. XII, №2, Баку, 1974.

9. "Проблемы музыкального фольклора народов СССР". Изд. "Музыка", М., 1978.

10. "Социологические аспекты изучения музыкального фольклора". Изд. "Наука", Казахской ССР, Алма-Ата, 1978.

11. "Азербайджанская народная музыка" (очерки). Изд. "Наука", Баку, 1981 (на азерб. языке).

12. Hüseynli B.X. Azərbaycan instrumental xalq rəqs musiqisi // Azərbaycan xalq musiqisi məcmuəsi. Bakı, Elm, 1981. S. 168-197.

13. Тезисы доклада. Научная конференция, посв. 50-летию Азерб. гос. консерватории им. У.з. Гаджибекова ("Фольклор и современность"). Баку, 1972.

14. Ученые записки АГК, сер. XII, №2. Баку, 1974.

Summary

The author of the article examines various aspects of the research work of the professor, scientist and ethnomusicologist Huseynli Bayram "Folk dance music of Azerbaijan".

Key words: ethno-musicologist, Bayram Huseynli, folk dance music, note remarks, scientific articles, conference speeches, methodical works, academic adviser.

